

AVAFJÄRDEN - ETT MARITIMT KULTURCENTRUM

Ca tre mil söder om Skellefteå (Västerbottens län) ligger Avafjärden (se fig 1). Fjärden har tidigare förbundit Lövånger och Mångbyn med bottenviken genom Avasundet som idag utgöres av en bäck. Allt eftersom landet stigit, har möjligheten att ta sig in i Avafjärden successivt minskat.

Vid 1900-talets början var det möjligt att dra (tåga) en mindre roddbåt upp genom Avasundet och ut i Avafjärden. Idag ligger fjärden ca 3 meter över havet.

När man studerar topografiska kartan och följer 10 meterskurvan, kan man skönja den vikingatida innerfarleden som sträckte sig från Bottenviken, genom Avasundet, upp mot Lövånger och Mångbyn, varefter leden fortsatte genom Gärdefjärden och Högfjärden upp mot Bureå och ut i Burefjärden.

Anledningen till denna innerfarled var bl a att i första hand undvika det förlisningsdrabbade yttre området med Bjuröklubb som yttersta spets.

Det område vi skall fördjupa oss i är sträckan Bottenviken - Mångbyn, med tillhörande traditioner och spår efter maritima aktiviteter i form av fornlämningar av olika typer.

Allt eftersom landet höjer sig, förflyttas den maritima bilden, och man får en tidsmässig kontinuitet inom området genom olika typer av fornlämningar, liggande på varierande nivåer över havet.

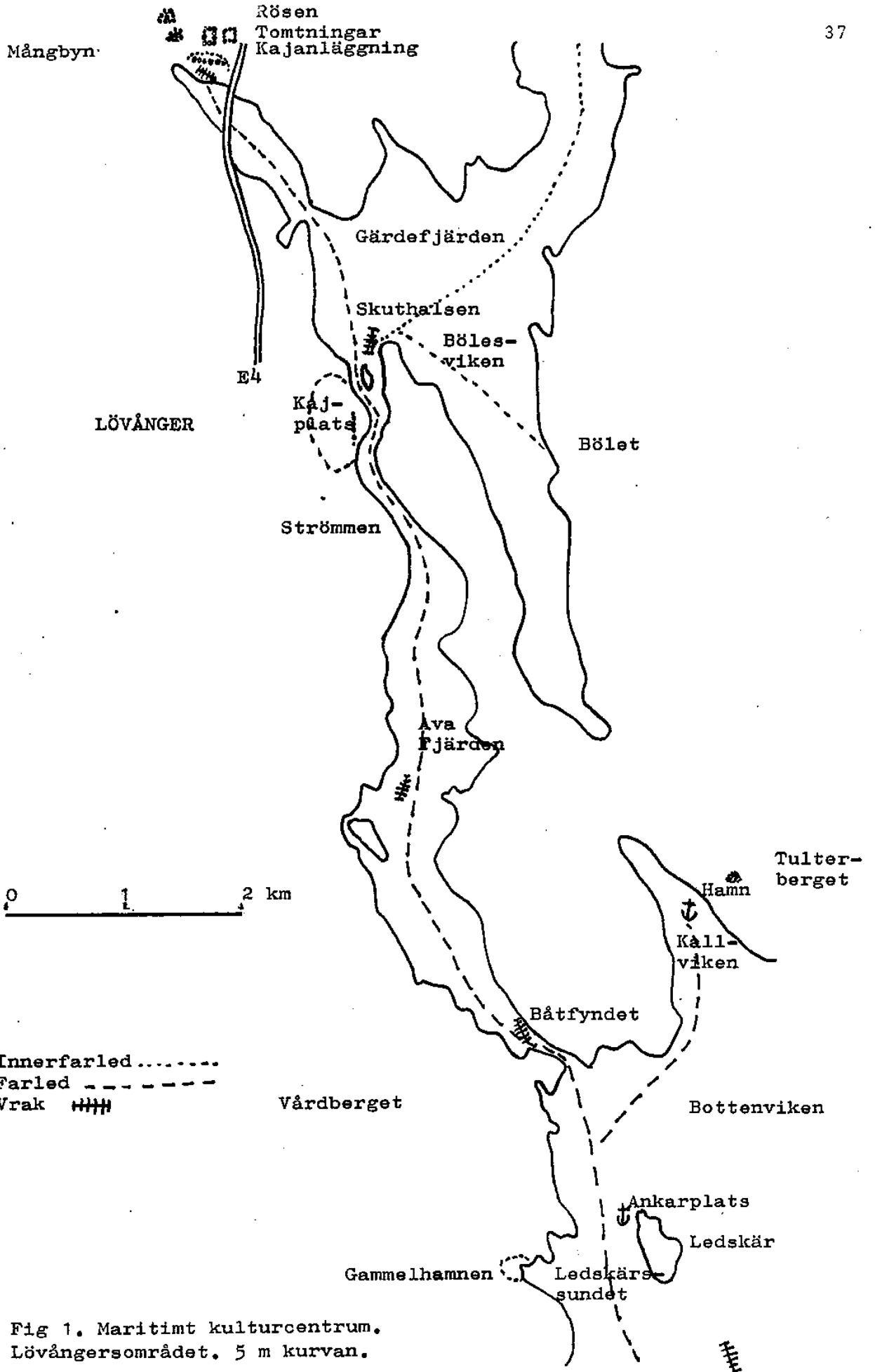


Fig 1. Maritimt kulturcentrum.
Lövångersområdet. 5 m kurvan.

Fyra km nordnordväst om Lövånger ligger Mångbyn. I 1543 års jordabok skrivs namnet "Mängelbyn", detta namn ger onekligen associationer till verbet "mångla" vilket betyder handla, sälja. Det ligger nära tillhands tro att Mångbyn tidigare har varit en handels eller marknadsplats.

I de undersökningar som kronolänsman C E Noring gjorde på 1830-talet i Mångbyn, och som publicerades i tidskriften *Westerbotten* 50 år senare, skriver han följande: "Jag fick veta att ången nedanför byn kallades "Skepparsrödingen", det gav mig anledning tro att här tidigare funnits en hamn, samt forska efter ytterligare märken. Jag fann då på hemmanet nr 1 tydliga märken efter aderton husgrunder, liggande i gator och gränder, samt liknande förhållanden på andra gårdsplaner där de icke hunnit brytas till åker, alla liggande på samma höjd som byns läge."

År 1876 gjorde riksantikvarien Hans Hildebrand en resa i Västerbotten. Vid detta tillfälle gjordes en undersökning av en gravhög som låg i närheten av de andra lämningarna. Där fann man brända ben samt några krukskärvor.

År 1974 intervjuade dåvarande museichefen Peter Gustafsson hemmansägare Albert Magnusson i Bodan. Magnusson berättade då att hans fader hade hittat eneggade knivar i en av de sk bebyggelsegrunderna.

Våren 1980 besökte undertecknad området för den enligt Noring angivna hamnplatsen (se fig 2). Enligt muntliga uppgifter av ägaren till hemmanet, har vrakrester plogats upp i åkern. Strax ovanför fyndplatsen finns en terrassformation med kraftigt markerad kant. I denna kant hade hemmansägaren upptäckt rester av pålar liggande tätt intill varandra. Med hänsyn till den lokala topografin verkar en kajanläggning inte orimlig på platsen.

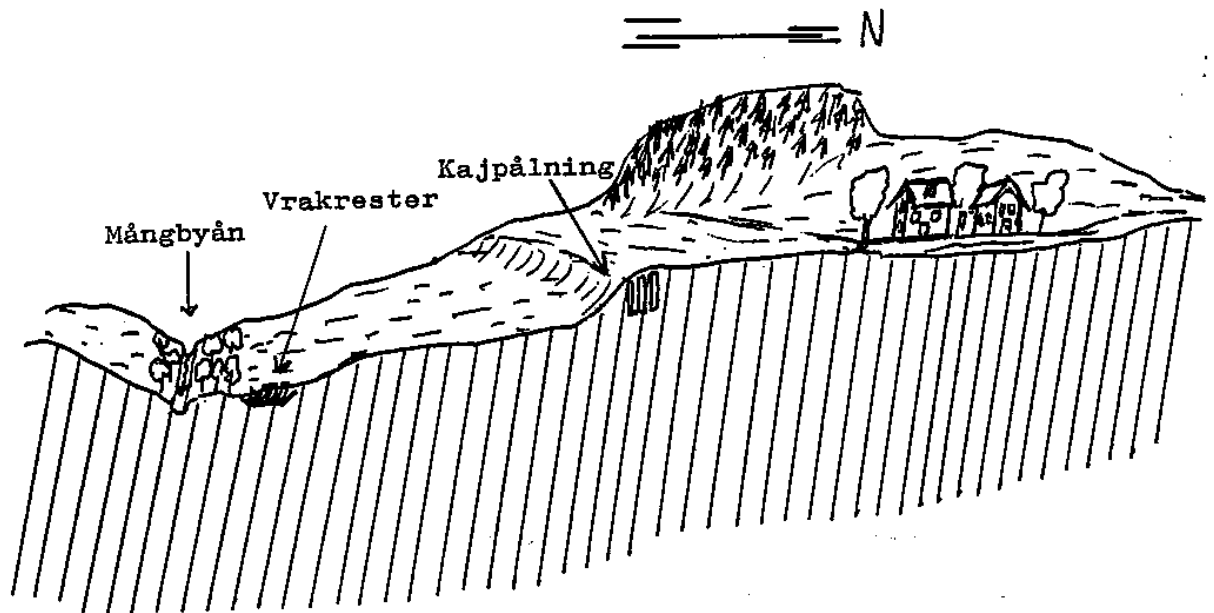
Inom vilken tidsperiod skulle denna kajanläggning ha fungerat? Sänkan går från 5 meterskurvan och avslutas strax under 10 metersnivån. Detta ger vid handen att anläggningen kan ha använts fram till övergången vikingatid- tidig medeltid.

Den västra delen av kanalen som leder genom Lövånger benämnes "Skuthalsen". Där skall enligt traditionen ett fartyg ha gått på grund. Fartyget sägs ha varit lastat med lerkrus, som skall ha varit tillverkade i Mångbyn. Enligt uppgift skall detta fartygsvrak ha varit synligt under vatten i samband med en sänkning av sjösystemet vid 1900-talets första hälft.

Så småningom gjorde landhöjningen det omöjligt för fartyg att ta sig in i den forna hamnen i Mångbyn, varvid en ny hamnplats kom att bli aktuell.

Inne i Lövångers samhälle, intill kanalen ligger ett område som enligt tradition skall ha tjänstgjort som anläggningsplats för fartyg. Platsen utpekats vid en häll med intilliggande terrassbildning. Området ligger strax intill 5 meterskurvan. Alldeles ovanför den utpekade anläggningsplatsen ligger Lövångers kyrka med tillhörande kyrkstad. Kyrkan uppfördes vid 1400-talets slut. Detta område skall tidigare ha utgjort marknadsplats, då också möjligtvis handel med päls och skinn, som fraktats med skepp på Stockholm.

Vi vet att Avafjärden utgjorde en segelled mot Lövånger under medeltiden. Detta styrkes av de många vrakfynden inom området (se f ö MAS nr 4 1981. Avafjärdsvraket). Mot slutet av 1500-talet hade fjärdens utlopp grundats upp, vilket gjorde det omöjligt för fartyg att ta sig in i leden mot Lövånger. Detta leder till att de maritima aktiviteterna såsom sjöfart, handel och varv mm förskjuts mot havsbandet.



-Fig 2. Principskiss över hamnanläggningen i Mångbyn. Förf.

Västsydväst om Ledskär ligger "Gammelhamnen". Hamnen har troligen använts under 1500-talet. Enligt Geddas karta från år 1661 benämnes området "Gaml hamn". Kartan visar att Lövängers nuvarande hamn (Kallviken) vid 1600-talets mitt utgjorde skuthamn, vilket inte är fallet med "Gammelhamnen". Däremot saknas hamn eller ankarplatsbeteckningar inom Avafjärden och Lövänger. Dessa indicier stöder teorin om att Avafjärden troligen var avstängd för skeppsfart under 1600-talet. Kartan visar också att området mellan Ledskär och fastlandet (Ledskärssundet) nyttjades som ankarplatser under ovanstående period.

Ortnamnen är av stort intresse för kustområden typ Avafjärden. Vissa ortnamn kan ge information om speciella händelser och andra mänskliga aktiviteter. Jag har tidigare nämnt "Skuthalsen". Området karaktäriseras av två på var sida om Lövängerströmmen liggande bergknallar, som bildar en hals, dvs ett trångt svårnavigerat område.

Inom området finns även ett "Vårdberg" vars namn kan ha kommit av det gamla sättet att slå larm vid ett eventuellt fientligt angrepp från havet genom att tända vårdkasar.

Vid Kallviken, strax norr om inloppet till Avafjärden ligger "Tulterberget" namnet kommer troligen av uttrycket "Tulter" som enligt Carl Holm i Lövvånger sockens historia betyder stenröse. Dessa rösen är en typ av sjömärken som placeras på vitt omkring synliga berg, för att underlätta sjöfarten.

Vad betecknar uttrycket "Maritimt kulturcentrum"? I och med att människan påverkar ett område, uppstår ett kulturlandskap, såväl av maritim som agrar typ. Inom dessa områden finns spår och rester efter bosättning och andra aktiviteter såsom fiske, sälfångst och sjöfart mm. Om förtätningar uppstår inom ett visst område bildas ett kulturcentrum. Om detta område präglas av lämningar efter renodlade maritima aktiviteter så har vi ett "Maritimt kulturcentrum".

Den ej helt obekante Christer Westerdahl har präglat denna term i sin C1-uppsats Marinarkeologisk inventering med utgångspunkt från ett norrländskt exempel (Våren 1978). Han inriktar sig på mångsidigheten i beläggen, ej på mängden inom ett område. Han nämner äldre maritima ortnamn; en kontinuerlig tradition av maritima näringar såsom sjöfart, hamnar, handel, fiske, varv och fiskarbebyggelse med föregångare i fornlämningar av olika typer. Dessa principer går utmärkt att applicera på Lövvångersområdet.

Seth Jansson Skellefteå